

MEMORIALISTICĂ

Ion DUMITRESCU

„Filele mele de calendar“

Marti 18 aprilie 1995

Am fost un timp profesor de Teorie și Solfegiu, întâi la Academia Regală de Muzică Religioasă, apoi la Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică din București. „Teorie și Solfegiu”, așa era intitulată disciplina pe care o predam. Cu o sută cincizeci de ani în urmă, ar fi trebuit să precizez: „Teorie muzicală occidentală”, sau „europenească, nouă, lineară, vocală”...

În Seminarul uceniciei mele, muzica se învăța pe două discipline deosebite, cu doi profesori, în două catedre independente: „Psaltichia” și „Muzica vocală”, ca și cum Psaltichia n-ar fi fost muzică vocală. Termenul era moștenit și a rezistat până târziu, poate și astăzi. Aproape în tot secolul al XIX-lea, precizarea se făcea necesară, întrucât învățământul Psaltichiei era încă în uz, iar cel al Muzicii apusene de-abia se-nfiripa. Anton Pann nota: „*Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești, Gramatica melodică*”, iar paralel, Ioan Andreas Wachmann preciza: „*Principiuri generale de muzică evropenească modernă*” – unul la 1845, celălalt la 1846. Despre „*Solfegiu*” nu se vorbea. De-abia în 1870, Ioan Cartu¹ scria: „*Eserciii și Solfege melodice pentru lectura musicale*” – ca și cum solfegiile n-ar fi exerciții...

Zisei c-am fost profesor de Teorie și Solfegiu. Da! Am dobândit catedra lui Faust Nicolescu prin concurs, după așa-zisa „lege a lui Iorga”, cu tot felul de probe, de chichițe administrative, solfegiere în chei, școlărește, dictat melodic și dictat armonic, prelegeri, lecții – o toamnă întreagă, până în februarie, când, reușit între toți candidații – unii rezistând până la sfârșit, alții renunțând pe parcurs –, am fost numit „profesor provizoriu”, iar după trei ani, cu concluziile unei comisii și decret regal, să primesc „definitivatul”, ca apoi, la reforma învățământului din 1948 – am mai spus-o –, să devin conferențiar, apoi profesor la o catedră de Armonie, unde, după 40 de ani în învățământ, am fost scos la pensie. (Ceilalți, de după 1948, au intrat profesori în Conservator – norocul lor – „prin chemare”; vorba lui Ghiga²: „**prin chemare**” au intrat toți nechemaiți”...).

După documentația existentă aici (extrase din presa timpului, programe de concerte, comentarii de specialitate etc.) se poate înțelege că Ilarion Cocișiu a avut de gând să elaboreze un studiu monografic privind viața și activitatea aceluia care a fost muzicianul Timotei Popovici.

¹ Ioan Cartu (1820-1875) – compozitor, profesor de muzică, dirijor de cor.

² Ion Ghiga (1895-1974) – compozitor, violonist și violist, dirijor, profesor.

Cu o sută cincizeci de ani în urmă n-ar fi fost așa. Pentru a fi profesor de „muzică evropenească”, ar fi trebuit mai întâi să mă cheme Humpel, Harfner, Mezzetti, Wachmann, Flechtenmacher, Caudella, să mă supun concursului de împrejurări, să-mi potrivească activitatea cu funcționarea, posibilitățile și nivelul instituției respective după o programă analitică personală și, nesperând pensionarea, să-mi închei cariera prin deces...¹

Apărând pe aceste meleaguri – la mijloc de Orient și Occident – într-o perioadă de mari zvârcoliri și prefaceri istorice, am primit permanent vibrații și dintr-o parte, și din cealaltă, în limbă, în religie, în viața publică, în moravuri și năravuri, în artă, în muzică. Vitregiți de soartă, aruncați în calea ambițiilor și poftirilor străine, șovăind mereu între Orient și Occident, am rămas în urmă în multe privințe, datornici progresului, la marginea evoluției societății occidentale. Cronologic, Domnița Ralu Caragea era contemporană cu Beethoven, Anton Pann cu Schumann, înființarea Conservatoarelor din Iași și București cu Wagner, Caudella cu Debussy și Stravinski... Și-acum, hai să fac câteva rotocoale, „à vol d’oiseau”, peste cele două secole – al XVIII-lea și al XIX-lea –, în care s-a dospit istoria modernă a muzicii românești. Nu puține lucruri complicate mi-au sărit în cale de când mă aflu muzicant pe acest pământ, dar mai întortochată decât istoria muzicii românești nu cred că există alta! O fi, pentru că lipsesc sintezele, n-a fost încă elaborată o viziune clară, de ansamblu, asupra aspectelor fundamentale, pentru că există o lipsă de competență sau de interes, au dispărut cunoscătorii Psaltichiei și ai limbilor vechi, pentru că activitatea muzicologică e slab recompensată – nu știu ce-o fi, întrucât fond documentar există din plin, iar problemele muzicii românești contemporane merită îndeajuns atenție în competiție cu problemele muzicii universale... Iată-mă, deci, pornind în zbor, peste perioada cea mai plină, cea mai demnă de interes a istoriei muzicii noastre. Mi-am luat pixul și caietul, mi-am încordat atenția, nu pot însă nota decât sumar, aspecte rătăcite, dar totuși cu suficient răsunet pentru descifrarea fluxului unitar în evoluția evenimentelor.

Uite-l departe, acolo, în zare, pe vremea lui Brâncoveanu, pe Filotei sin Agăi Jipei. După nume vezi cu cine ai de-a face. Era protopsalt – „dascâl muzicos” –, care paradosea meșteșugul Psaltichiei. Multă râvnă și anevoință a pus Filotei în traducerea textelor grecești ale cântărilor și teoriei psaltice: „Tălmăcit-am după puțina mea putere, pre a noastră de țară și de obște limbă”...

Uite-l pe intransigentul ieromonah Macarie, psalt, teoretician, compozitor, portaric al Sfintei Mitropolii. Nu era xenofob. Își apăra sărăciile și nevoile și neamul de invazia fanariotă. Tagma boierească era grecizată, biserica aservită, mănăstirile închinată, cinul monahicesc autohton umilit „toca făină cu satărul pentru perișoarele Sfinției Sale – Egumenul”. În strana dreaptă își alintă endofoanele și gorgoanele protopsaltul grec, sosit proaspăt de la Țarigrad. „Când cânta un dascâl grec cu cei de ai neamului nostru, da un sălbatec sunet ca de cucuvae, pe lângă rândunelele bine glăsuitoare”... „De-ar fi cel din neamul acela

¹ Ion Dumitrescu face aluzie la pensionarea sa forțată din Conservatorul „Ciprian Porumbescu”, în 1978, la vârsta de 65 de ani.

cât de ticălos, de ar cânta căprește, de ar gongăni ca dobitoacele, de s-ar schimonosi cât de mult, dar fiindcă este din neamul acela, îndată este și dascăl și desăvârșit și cu ifos de Țarigrad. Dar românul de-ar avea meșteșugul și iscusința lui Orfeu și glasul nu al lui Cucuzel¹, ci al Arhanghelului Gavriil, pentru că este român, îndată îi dau titlul că nu este nimic de el, cântă **Vlahica**, n-ar proforă de Țarigrad și îi împletesc mii de defăimări... De nu va cânta cineva și amestecături de pestrefuri în Sfânta Biserică, nu e primit nici dascăl, iar de va cânta chiar alcătuirii turcești, măcar că nu știe nimic bisericesc, acela este lăudat și desăvârșit și cu ifos de Țarigrad"... Am mai scris-o cândva cu of și amar. Aș vrea să n-o mai scriu...

Uite-l pe Anton Pann, nu numai isteț ca un proverb, ci mucalit ca un cântec de petrecere, înțelept ca Nastratin, dulce-mbunător ca un Heruvic, bucătărind rime, acrostihuri, metafore, zețărind slove și pavugade, luptându-se din greu cu teoretizarea muzicii:

„- Tonul ce este?

- După muzică tonul este puterea sau mărimea unui sunet întreg hotărât a crescendului glas.

- Ce este solfierea sau paralaghia?

- A conglăsi silabele sunetelor pe semnele puse ale melodiei. La aceasta mai întâi pentru orice melodie scrisă ce pune mărturie ce arată care sunet se face începutul melodiei, apoi urmăm semnele sunetelor. Așadar se ia în băgare de seamă cățățimea semnelor și se pronunțiază sunetul care se potrivește la tot semnul când este singur sau cu oarecare compunere.

- Cum se privește-n melodie?

- Prin suire, pogorâre și potrivire.

- Ce este potrivirea?

- Potrivirea este când nu urmează suire sau coborâre, ci se glăsuiesc aceleași silabe pe un baz, cum: pa, pa, pa – vu, vu, vu – ga, ga, ga.

- Dar practica teoretică ce cercetează asupra meșteșugului muzicii?

- Cercetează cum să conglăsuiescă începuturile teoriei încât să producă cântărețul și să deosebească sunetele în urmarea lor spre desăvârșirea melodiei armonioase ca să se facă plăcută auzului.

- În câte se-mparte?

- În două: în Melofacere (Cantofacere) și Ritmofacere (Numerofacere).”
Iar despre ethosul glasurilor:

**„Al treilea ech se-ncepe simplu cam gărgăunos,
Dar însă este eroic și dulce armonios”...**

**„Aș șaselea ech urmează mict și cheromatic călcând,
De plâns și de bucurie melodie producând”...**

¹ Ioan Cucuzel (sec. XII) – vestit cântăreț al Bisericii grecești după Sf. Ion Damaschin, reformator al teoriei muzicale și călugăr la Athos.

Există în aceste stihuri, bizare părănd, un miez pe care, muzicant de ești, îl descoperi; dar există pe deasupra o zvârcolire a limbii care vrea să iasă la lumină...

Ținut o sută de ani în penumbră de urgia fanariotă, uite-l strălucind, laolaltă cu Macarie și Anton Pann, pe Antim Ivireanul, cel prea încercat și în toate iscusit, punând pe limba românească *Octoihul*, *Psaltirea*, *Triodul*, *Catavasierul* – toate cărțile trebuincioase cultului, valabile până azi.

Uite-l pe mitropolitul Filaret, afurisind pe cei care, în loc să cânte catavasii și irmoase, petrec cu cântece drăcești...

Uite-l pe Petru Efesiul, venind din Țarigrad cu noua sistimă a lui Hrisant, uite-i pe Macarie, Anton Pann, Ștefanache Popescu, Theodor Georgescu, Dumitriță Suceveanu, făcând școală în jurul lui...

Uite-l pe Liszt, „zeul pianului”, în turneu de concerte la Iași și București: „Bea, Barbule, bea!” Și Barbu sorbea vinul și oprea în gură galbenii ce-i scotea și îi săruta...

Uite-l pe arhimandritul rus Visarion, dirigentul corului armonic de ceremonial al Bisericii **Curtea Domnească** și profesor la Conservator, predând Teoria muzicii occidentale: „Sopranu iese un vociu mai supțiraticu și fetiu, iar alto un vociu grossu și bărbățelu”...

Uite-l pe Cuza, decretând înlăturarea Psaltichiei din biserici, ca „produs grecesc”.

Uite-l pe vornicul Tudorachi Burada cu „*Gramatica românească de note pentru fundamentul chitarei, compusă după cea evropenească*”... „Nota întregă are patru vremi, o vreme se prețuiește cât pogori mâna de la umere și până la genunche, și așa patru pogorări de mână se numesc patru vremi. Aceasta poruncește că ori de unde se va afla ea, ai să-i zăbovești vremile, însă vremea dintâi se numără odată cu luarea glasului pe care se va porunci nota, iar trei vremii le numeri în vânt lăsând glasul notei să huiască până ce vor trece vremile deplin”... Sau: „Sunt nouă glasuri despărțite de **Dur** și **Mol**. **Dur**-uri sunt șase și **Mol**-uri trei. **Dur** va să zică glas firesc și **Mol** glas moale, adică, orice cântec va nimeri într-acest glas, urmează a fi jalnic”...

Uite-l pe Isidor Vorobchievici, profesor de „muzica horale” în Cernăuți, cu al său „*Manual de Armonia muzicale*”: „Sub compusăciune se înțelege combinarea tonurilor și armoniilor între olaltă, așa de nimerit, încât să producă artă carea executându-se desfătează azul, mișcă inima, aduce aminte întră pusăciune plăcută și învăpăiază fantezia”... „Musica e un factoriu de tot principal”... „Combunăciunile armoniei sunt acordele”... „Educațiunea deplină se face când învățăcelul se conduce sistematic și treptășiu”...

Din presa vremii aflu: că „ghibaciul domn Hafner a condus orchestrul”, că „domnul Cuna era întâiul sunător de violină a orchestrului”... că „aria era „o culegătură de note minunate”, că „auditorii au fost îndemnați de a mărturisi a lor mulțumire prin înnoite aplausuri”, că „toate mădulariile s-au învrednicit de bravo

care a agonisit", că s-au produs „primadona Tereza Azdrubal și profesorul de trâmbiță cu clape I. Maffei"... că „Bombonel Aslan din Iași, răsfățatul, era poliesecutant și fagotist"... că „Ralița cântăreața nu știa nici să citească, nici să scrie"... că „Banul Iancu Peristoli, Vornicul Alecu Pașcanu, Spătarul Neculai Carp, Matei Buhuși și Manolachi Hrisoverghi erau companionii muzicali ai Elenei Tayber, cari împreună aveau dese conveniri muzicale"... că „24 de persoane țineau instrumentele muzicale în mână, dar dintre acestea numai șase sau șapte știau să mânueze acele instrumente"... că „trupele de operă împrumutau garderoba și recuzita de la regimentul de pompieri"... că „Eduard Wachmann era profesorul lui Carmen Sylva de Armonie și Compoziție"...

Rotocolind cerul celor două Principate, fără-ndoială că, de-a lungul a două secole, am văzut multe prefaceri petrecându-se în muzică. Și mai mari și mai mărunte, și mai de ținut minte ori de trecut cu vederea. Dintre toate, am ales spre notare numai pe acelea care mi-au părut mai grăitoare, mai expresive pentru peisajul cultural-muzical al vremii. Asistând la competiția dintre cele două sisteme – psaltic și occidental –, am văzut eforturile primului pentru supraviețuire și biruința celuiilalt. Am întâlnit psalți vestiți – „dascăli muzicoși” –, împodobind cu meșteșugul cântării lor oficierea cultului străbun. Am văzut trupele de operă poposind, stoluri după stoluri, în viața muzicală a Principatelor. Opera, genul popular care, la un moment dat, a avut un cuvânt greu de spus în evoluția artei muzicale, l-a spus și de astă dată. În definitiv, muzica occidentală ne-a asaltat nu prin genul simfonic ori cameral, nici chiar prin cel coral, ci prin operă. Mult m-au impresionat strădaniile pentru românirea textelor în cântările bisericești, înțelegând importanța faptului pentru dezvoltarea limbii și literaturii. Apreciez prezența și conviețuirea celor două sisteme ca pe o zestre benefică, oferind muzicianului român de astăzi un fond de inspirație pe care alte culturi muzicale nu-l au. În sfârșit, scot respectuos pălăria în cinstea înaintașilor – modești compozitori de muzică simfonică, de cameră, de operă, chiar dacă se numesc Flechtenmacher sau Caudella, și nu Ionescu ori Popescu...

Și, cu asta, gata, deocamdată! Destul! Șeherazada vede zorile albind în ferestre și merge la culcare...

Text stabilit și note de Ilinca DUMITRESCU